

Dejan Gabrovšekⁱ

Vrstni red stavkov v slovenski večstavčni povedi

Prispevek se ukvarja z vrstnim redom stavkov v slovenski večstavčni povedi: proučuje možne vrstne rede stavkov in njihove omejitve za posamezna razmerja. Izhodišče predstavlja dvostavčna poved, vrstni red pa proučujemo glede na položaj vezniškega stavka, to je stavka, v katerem veznik je ali bi lahko bil. Možni vrstni redi so štirje: vezniški stavek stoji pred nevezniškim stavkom, vezniški stavek deli nevezniški stavek, vezniški stavek stoji za nevezniškim stavkom, nevezniški stavek deli vezniški stavek.

Ključne besede: nematično dopolnilo, parenteza, podredje, priredje, skladnja, stavek

The Clause Order in a Slovenian Multiclaue Sentence

The article deals with the clause order in Slovenian multiclaue sentences: it examines possible clause orders and their constraints for specific relationships. The starting point is a two-clause sentence, and the clause order is examined in relation to the position of the conjunction clause, that is, the clause in which the conjunction is or could be. There are four possible clause orders: the conjunction clause stands before the non-conjunction clause, the conjunction clause is embedded within the non-conjunction clause, the conjunction clause follows the non-conjunction clause, and the non-conjunction clause divides the conjunction clause.

Keywords: supplementary clause, parenthesis, subordination, coordination, syntax, clause

ⁱ ZRC SAZU, Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša; dejan.gabrovsek@zrc-sazu.si; <https://orcid.org/0000-0002-4995-1814>

1 Uvod

Prispevek obravnava vrstni red stavkov znotraj slovenske zložene povedi. Za vrstni red stavkov bomo uporabljali termin stavčni red. Vezniški stavek je tisti stavek, ki ga uvaja veznik. V brezvezjih je to tisti, v katerega bi veznik z najmanjšo možno pretvorbo lahko vstavili. Drugi stavek (tj. stavek brez veznika) je nevezniški stavek. Primarno bomo obravnavali zvezo dveh stavkov, tj. dvostavčje. Kot posamezno enoto obravnavamo celotni stavek – ne glede na besedni red znotraj stavka.

Lastnosti in omejitve stavčnega reda glede na posamezna razmerja še dodatno potrjujejo, da večstavčna poved ni preprosto sestavljena iz več enostavčnih povedi: večstavčna poved in znotraj nje dvostavčje je samostojna enota – tako strukturno kot tudi pomensko. Vsak stavčni red ima svoj pomen in vlogo: tudi ko je zamenjava stavkov možna, to vsaj delno vpliva na pomen, lahko pa tudi na uvrstitev dvostavčja v sistem večstavčne povedi – če npr. parentetični stavek premaknemo za nevezniški stavek, dobimo priredje.

Na pomembnost proučevanja vrstnega reda stavkov in povedi znotraj besedila je opozoril že Breznik (1908a, 1908b), kjer opozarja, da so pravila v tedanjih slovničnih razpravah (npr. osebek je pred povedkom, dajalnik je pred tožilnikom ...) umetna in da v jeziku ne veljajo (Breznik 1908b: 259). Stavčni členi se namreč razporejajo glede na želeni poudarek govorca, torej je besedni, s tem pa tudi stavčni red odvisen od vsakokratnega besedila.

Namen članka je raziskati predvsem strukturne možnosti in razlike v stavčnem redu. Časovni odvisniki in soredja niso obravnavani, saj zaradi posebnih pravil in pomenskih odtenkov zahtevajo obravnavo v svojih prispevkih.

2 Temeljni principi gradnje dvostavčja

Če hočemo razumeti, kakšen je stavčni red in kaj nanj vpliva, moramo najprej razumeti, kako gradnja dvostavčij poteka. Obstajajo tri možnosti: vstavljanje, dodajanje, poudarjanje¹ (Gabrovšek 2023a: 19–20).

¹ Poudarjanje v članku ni obravnavano, saj je definicijsko za soredja.

2.1 Vstavljanje

Vstavljanje² je način povezovanja, pri katerem je en stavek vstavljen v drugega in mu je s tem strukturno in pomensko podrejen.

(1) *Kdor prvi pride, prvi melje.*

Vstavljeni stavek je vedno restriktiven, vstavljanje pa poteka s pomočjo odnosnice. Vstavljanje je torej omejeno na podredja – na stavčno izražene stavčne člene (Gabrovšek 2024c; Žele 2016b: 81). Podredni stavek se ne veže neposredno na matični stavek (oziroma na njegov povedek), ampak na odnosnico. Shematično to lahko prikažemo tako: nadredni stavek + odnosnica + veznik + podredni stavek. Gre torej za posredno tvorjenje dvostavčja. Ker je hierarhija med stavkoma izrazita, stavka z vidika strukturne in pomenske samostojnosti nimata enakega statusa, zato se tudi ne moreta povezovati neposredno. Odnosnica tako deluje kot most med stavkoma (Gabrovšek 2023b; Žele 2017: 88). Podredno zloženo dvostavčje tvori eno temo in remo (Toporišič 1982: 163, 2004: 660; Žele 2016c, 2018: 60, 2025a, 2025b). Posledica vstavljanja je dokaj prost stavčni red v dvostavčju, zato so podredja obravnavana pri vseh vrstah stavčnih redov, kar za razmerja, tvorjena z dodajanjem in poudarjanjem, ne velja. Stavčni red je prost le z vidika, kje vse lahko odvisnik stoji, sicer pa je določen s tematsko progresijo vsakokratnega besedila (Badurina 2013: 304; Žele 2018, 2025a, 2025b). Stavki so znotraj povedi razporejeni po tematski progresiji, sama stavčnočlenska vloga pa na pomen celote nima večjega vpliva. Ena od posledic je tudi, da lahko katafora postane anafora in obratno brez (izrazitejše) spremembe pomena (zgled 2 : 2a). To pri ostalih tipih ni možno (Gabrovšek 2024a).

(2) *Ker ga predsednik ni želel uporabljati, so Mehičani prodali letalo.*

(2a) *Mehičani so prodali letalo, ker ga predsednik ni želel uporabljati.*

² Lehmann (1988: 184) uporablja pomenljiv pojem integracija.

2.2 Dodajanje

Nevezniškemu stavku se dodaja vezniški stavek, ki dodaja novo, strukturno neobvezno informacijo. Vezniški stavek ni restriktiven.

(3) *Poslal sem že 500 prošenj, a vedno sem dobil le negativne odgovore.*

Prototipno dodajanje poteka med celotnim prvim in celotnim drugim stavkom. Shematično to lahko prikažemo tako: stavek + (veznik) + stavek. Gre torej za neposredni način povezovanja, edini strukturni element pri povezovanju je veznik, prislov ali členek.³ Dodajanje je definicijsko za razmerja, ki niso podredja in soredja, torej se podredja od nematičnih dopolnil ločijo (tudi) po tem (Gabrovšek in Krvina 2025). Vsak stavek ima svojo temo in remo, stavki se dodajajo na podlagi tematske progresije.

3 Stavčni red

Možni stavčni redi so:

1. vezniški stavek stoji pred nevezniškim stavkom,
2. vezniški stavek deli nevezniški stavek,
3. vezniški stavek stoji za nevezniškim stavkom,
4. nevezniški stavek deli vezniški stavek.

Vsi stavčni redi v vseh razmerjih slovenske večstavčne povedi niso možni, to pa je povezano tako s pomenom razmerja kot tudi s stopnjo odvisnosti povezanosti stavkov v dvostavčju (Gabrovšek 2023a) – višja kot je stopnja odvisnosti, večja je verjetnost, da je možnih vrstnih redov stavkov več. To velja zlasti za podredja, ki so najizrazitejši primer hierarhije med stavkoma: ker je en (matični) stavek hierarhično pomembnejši, lahko v razmerju do odvisnika stoji kjerkoli, vez med njima pa je vseeno jasna. Na splošno velja, da je tudi v razmerjih, kjer sta možna vsaj dva stavčna reda, eden

³ Možna (in pogosta) so še druga povezovala, zlasti skupni stavčni členi, anafora in elipsa.

pogostejši.⁴ Zaradi poenostavitve prednostno obravnavamo le dvostavčja – več dvostavčij se znotraj povedi permutira na različne načine, ki pa so s tu predstavljeno tipologijo tudi pokrita.

3.1 Vezniški stavek stoji pred nevezniškim stavkom

Ta tip je značilen za podredja, možen je tudi v nekaterih nematičnih dopolnilih in soredjih, v preostalih razmerjih pa ne. Za ta stavčni red smo zglede s podrednim veznikom na začetku povedi iskali s kodo: <s> [tag="R.*|L"]? [tag="Vd|Z[zv].*"]. Ukaz ni idealen, saj z njim ne najdemo dvostavčij znotraj večje zložene povedi, predvidevamo pa, da lahko z njim razmerja in lastnosti odvisnika pred matičnim stavkom raziskujemo dovolj natančno.

3.1.1 Podredja

Pri podredjih je vezniški stavek hkrati tudi odvisni stavek. V ta stavčni red uvrščamo tudi zglede, kjer pred odvisnikom stoji odnosnica (5), saj je del istega stavčnega člena in jo je v večini primerov možno izpustiti – v zgled, kjer ni izražena, pa jo je možno vstaviti.

3.1.1.1 Vezljivi odvisniki

Vezljivi odvisniki se na tem mestu pojavljajo dokaj redko. Izstopa osebkov odvisnik z veznikom *kdor*, saj izraža živega, praviloma človeškega udeleženca, kar je tudi prototipni osebek (Žele 2001: 75).⁵ Pojavljajo so tudi vsebinski predmetni odvisniki, a so v primerjavi z enakimi predmetnimi odvisniki veliko redkejši (gl. poglavje 3.3.1.4). Tema je torej z odvisnikom izražena redkeje, saj je v temi preferiran konkretni osebek – izražen s samostalniško besedno zvezo.

⁴ Natančnih pogostosti različnih stavčnih redov, kjer jih je možnih več, ne navajamo, saj je velika večina veznikov, po katerih bi položaj vezniškega stavka v razmerju do nevezniškega lahko ugotavljali, večpomenskih – in je zato nemogoče natančno ugotoviti, kako pogost je stavčni red posameznega razmerja. Glavne tendence položaja podrednih veznikov in s tem vezniških stavkov prikazujemo v poglavju 5. Razmerje med različnimi stavčnimi redi je smiselno obravnavati v člankih, ki podrobneje proučujejo določeno razmerje (Gabrovšek in Krvina 2020; Grošelj 2020, 2021, 2023; Pavlović Jovanović in Spasić 2024).

⁵ Je pa zanimivo, da je glede na raziskavo v (Gabrovšek 2023a) ravno za osebkov odvisnik z veznikom *kdor* značilna najvišja stopnja odvisnosti, medtem ko za nižje stopnje odvisnosti – kar zlasti velja za priredja – tak vrstni red ni možen.

- (4) *Kdor prvi pride, prvi melje.*
 (5) *Tam, kjer ni teniškega igrišča, si lahko pomagamo z mini teniško mrežo.*

3.1.1.1.1 Predmetni odvisnik

Predmetni odvisniki na začetku dvostavčja so redki, kar kaže na težnjo po postavljanju vsaj vršilca dejanja na začetek. Vsekakor pa ravno zgled (7) dobro kaže, da je v temi udeleženec, o katerem govori rema. Odvisnik z udeležensko vlogo vsebine navadno stoji za matičnim stavkom (gl. poglavje 3.3.1.4). Ko tak odvisnik stoji na začetku, se navadno navezuje na predhodno poved.⁶ To kaže predvsem zgled (7).

- (6) *Kdor noče vedeti, mu nihče ne more dopovedati.*
 (7) *Nina Vengust bi se celo uvrstila v finale, če ne bi napravila napake pri vaji s kolebnico. **Da so slovenske tekmovalke odlično nastopale, dokazujeta tudi priznanji, ki sta ju dobili Nina Vengust in Dušica Jeremič od mednarodne gimnastične zveze.***

3.1.1.1.1.1 Premi govor

V primerjavi s preostalimi vsebinskimi odvisniki je premi govor na začetku dokaj pogosto: verjetno je razlog v izpostavljanju vsebine, saj je pomembnejše, *kaj* je povedano, kot *kdo* je to povedal. Na to kaže pogosto postavljanje pomembnejše vsebine na začetek, kar smo opazili že večkrat – izrazito tudi pri izpostavljenem stavčnem členu (gl. poglavje 3.2.4).

- (8) *»Čestitam soigralcem in trenerjem,« je povedal Dragič.⁷*
 (9) *Trčilo je pet osebnih in tovorno vozilo, poroča uprava za zaščito in reševanje.*

3.1.1.2 Prislovnodoločilni odvisniki

Prislovnodoločilni odvisnik na začetku dvostavčja dejanje natančneje umesti v katero od okoliščin (Bardzokas 2024): to velja zlasti za čas, kraj in vzročnost, način pa je redkejši. V primerjavi z vezljivimi odvisniki so

⁶ O tem že zelo jasno govori Breznik (1908a: 224) v svoji razpravi o besednem redu: on se sicer omejuje na besede, ugotovitve pa veljajo tudi za odvisnike.

⁷ [word="""][]?[]lemma="reči|povedati|zapisati|izjaviti"]

prislovnodoločilni odvisniki na tem mestu pogosteje: kot kaže tabela 2, je prvih najpogostejših deset veznikov na začetku povedi prislovnodoločilnih vsaj v enem pomenu.

Tipičen primer umestitve dejanja v čas predstavlja veznik *odkar* (s sopomenko (*od*) *kar*), saj dejanje matičnega stavka umešča v konkretni čas, zgled (10). Podoben primer je veznik *preden*, ki izraža zadobno dejanje glede na matični stavek, zgled (11). Najprej se zgodi dejanje v matičnem stavku in nato dejanje v odvisnem stavku, a je odvisnik s *preden* pred matičnim stavkom dokaj pogost.⁸ Ko odvisnik postavimo na začetek, informacijo v njem poudarimo – poudarek celotne povedi je torej na klobasah in ne na masti.⁹

- (10) *Odkar potujemo vsi trije skupaj, uživam še bistveno bolj.*
- (11) *Preden damo klobase peč, jih prelijemo z vročo svinjsko mastjo.*
- (12) *Da bi lahko zmagoval v Evropi, moraš svoj posel zares dobro poznati.*

3.1.2 Nematična dopolnila¹⁰

Položaj vezniškega stavka pred nevezniškim je za nematična dopolnila manj običajen – deloma zato, ker večinoma izvirajo iz oziralnih prilastkovih odvisnikov, deloma pa zato, ker se pomensko, delno pa tudi strukturno, približujejo priredjem. Ta stavčni red je zato možen le za izprislovnodoločilne stavke – za *če* in *kjer*¹¹ pa je obvezen.

- (13) *Kjer sem jaz videl samo neobljudenost, so oni videli ogromno znakov življenja.*
- (14) *Če so očitki tožilstva jasni, pa vprašanje, kam je izginil obtoženi, ni.*¹²

⁸ To omenjamo predvsem zato, ker tak stavčni red v priredjih ni mogoč, gl. poglavje 3.3.4.

⁹ Tudi zato je preenostavno ali celo napačno trditi, da v odvisnik postavimo manj pomembno informacijo.

¹⁰ Nematično dopolnilo je stavek, ki ga uvaja prvotno podredni veznik, pomen pa je sistemsko pretvorljiv v katerega od prirednih razmerij (Gabrovšek 2019; Gabrovšek in Krvina 2025).

¹¹ *Kjer* se v nematičnih dopolnilih obnaša na dva načina: kot izoziralni – v tem primeru stoji za nevezniškim stavkom – in kot izprislovnodoločilni – v tem primeru stoji pred nevezniškim stavkom (Gabrovšek 2023a: 226).

¹² [word="\."] [word="Če"] [] {1,6} [tag="Gg.*"] [] {,3}[word=","] [word="pa"] [] {,3} [tag="Gg.*"]

3.2 Vezniški stavek deli nevezniški stavek oziroma gnezdenje

Ta stavčni red je najočitnejši znak hierarhije med stavkoma (Gabrovšek 2024c: 79): vezniški stavek je v nevezniškega vstavljen. Vloge gnezdenja so pri različnih razmerjih sicer različne in zato obravnavane pri posameznih razmerjih. Pogoji za gnezdenje je, da je pred vezniškim stavkom vsaj ena polnopomenska beseda, in ne le odnosnica (prim. poglavje 3.1.1).

3.2.1 Podredja

Ta stavčni red dobro kaže, da je odvisnik stavčni člen ali del stavčnega člena matičnega stavka, saj lahko stoji na vsakem mestu, kjer bi sicer stal besedni stavčni člen (Žele 2018: 68). Gnezdenje je predvsem torej posledica tematske progresije znotraj enega stavka. Za prilastkove odvisnike je tak stavčni red obvezen, zgled (16) (Benić 2024), razen če odnosnica stoji na zadnjem mestu stavka – položaj prilastkovega odvisnika je torej odvisen od položaja odnosnice v matičnem stavku. Pri preostalih odvisnikih je ta stavčni red dokaj redek, a ne nemogoč, zgled (15).

(15) *Kljub globoki gospodarski krizi lahko, kdor ima pet minut časa, drugim krade čas in zapravlja državni denar.*

(16) *Razlogi, zakaj nekdo zboli za epilepsijo, največkrat niso znani.*

3.2.2 Nematična dopolnila

Gnezdenje je možno le pri izoziralnih dopolnilih, zlasti pri vezniku *ki*, saj se, kot smo opazili že večkrat, nematična dopolnila strukturno obnašajo enako oziroma zelo podobno kot prilastkovi odvisniki.

(17) *Prodaja pohištva, ki v skupni prodaji predstavlja slabo desetinno, se je povečala za četrtno.*

3.2.3 Parenteze

Za parenteze je gnezdenje definicijsko: če bi vgnezdili, tj. parentetični stavek postavili na konec, bi praviloma dobili priredje. Parenteze prekinjajo govorni tok: govorec v prvi stavek vstavi nov stavek, preden konča prvega (Piper idr. 2018: 14; Vičar 2011). Parenteza stoji takoj za besedo ali delom stavka, na katerega se nanaša in prinaša dodatno informacijo ali komentar o njej; deluje torej podobno kot nematično dopolnilo: to je tudi

razlog, da parenteza in izoziralno nematično dopolnilo ne moreta stati na začetku povedi.¹³ Parenteza (v zgledu (19) večstavčna) se lahko vriva tudi med odnosnico in odvisnik: v zgledu (19) ločuje odnosnico od prilastkovskega odvisnika.

- (18) *Dolgouhe jazbece vrečarje, mednje uvrščamo le dve vrsti, imenujemo tudi bilbiji.*
- (19) *Podobnik izpostavlja tisti del dogovora – ta govori o tem, da bodo koalicijske partnerke zavrnilo vložene interpelacije, če so te neutemeljene – ki ga razume drugače, kot ga razumejo v LDS.*¹⁴

3.2.4 Izpostavljeni stavčni člen

Stavčni člen, ki je obema stavkoma skupen, je izpostavljen na začetku dvostavčja (Gabrovšek 2024c: 80). Stavčni člen oziroma udeleženec, ki je skupen obema stavkoma, se premakne na začetek dvostavčja. To je podtip gnezdenja.

3.2.4.1 Podredja

Izpostavljeni stavčni člen je pogost zlasti v neoziralnih prislovnodoločilnih odvisnikih. V oziralnih odvisnikih se pojavljajo le sporadično, če sploh, njihova uvrstitev k izpostavljenemu stavčnemu členu pa je vprašljiva (21).¹⁵

- (20) *Rastlina, če ni negovana, neha roditi plodove.*
- (21) *Svet, kar zadeva človeške moči v njem, je utemeljen na hudobiji, absurdu in norosti.*¹⁶

¹³ Vičar (2011) parenteze sicer obravnava precej širše in kot parenteze razume tudi konstrukcije, pri katerih parenteza stoji pred nevezniškim stavkom ali za njim.

¹⁴ Zgled tudi dobro kaže razliko med načinoma tvorbe večstavčne povedi vstavljanjem in dodajanjem: vstavljanje (podredja) prinaša v razmerju do odnosnice restriktivno informacijo, dodajanje (v tem primeru parenteza) pa prinaša novo, dodatno informacijo v razmerju do nanašalnice. Zato se v tem zgledu vlogi odvisnika in parenteze ne izključujeta, temveč dopolnjujeta, saj vsaka enota informacijo izraža na svoj način.

¹⁵ Podobno velja za nematična dopolnila: ker smo našli zgolj sporadične zgleda, ki bi potencialno ustrezali pogoju, ga navajamo tu, in ne v posebnem poglavju: *Cirkus, kar vrhunski šport skorajda že je, se mora vzdrževati sam.*

¹⁶ <s> [tag="S.*"] [word=","] [tag="Zz.*"]

3.2.4.2 Priredja

Izpostavljeni stavčni člen je pogost v ločnih in stopnjevalnih priredjih. Možen je le, če je veznik dvodelni, kar kaže na strukturno omejenost. Skupni stavčni člen oziroma udeleženec – teh je lahko tudi več, zgled (22) – se postavi pred prvi veznik. Ta primer je kombinacija izpostavljenega stavčnega člena in linearnega stavčnega reda, ki je za priredja definicijski stavčni red (gl. poglavje 3.3.4).

(22) *Evropski parlament ga ali sprejme ali zavrne.*

(23) *Novice ni niti zanikala niti potrdila.*

3.3 Vezniški stavek stoji za nevezniškim stavkom

Ta stavčni red je možen v skoraj vseh skupinah slovenske večstavčne povedi. Najznačilnejši je za dodajanje in znotraj njega za priredja ter za pridano propozicijo. Posebnost tega stavčnega reda je, da je za več razmerij edini možni in s tem za ta razmerja definicijski – če bi stavčni red zamenjali, bi dobili drugo razmerje ali neslovnično dvostavčje.

3.3.1 Podredja

Ta tip je možen pri vseh podredjih, zato ne obravnavamo vseh skupin, ampak predvsem tiste, ki kakorkoli izstopajo.

3.3.1.1 Povedkovodoločilni odvisnik

Tu osebek (samostalnik) stoji na začetku, odvisnik je povedkovodoločilni in stoji na koncu dvostavčja. Ta možnost je najpogostejša, obraten stavčni red je veliko redkejši.

(24) *Moja napaka je bila, da sem opozoril nase.*

(25) *Inšpektor je, kdor poklicno sistematično pregleduje, spremlja potek ali razvoj česa, zlasti kakšne dejavnosti.*

3.3.1.2 Osebkov odvisnik

Vsebinski osebkov odvisnik – enako kot vsebinski predmetni odvisnik – praviloma stoji za matičnim stavkom: obraten stavčni red ni nemogoč, je pa redkejši (Gabrovšek in Žele 2019: 492). Tu udeleženska vloga vsebine prevlada, kar se kaže tudi pri preostalih vsebinskih odvisnikih. Prevladujejo konstrukcije prislov + *biti* + odvisnik. Oziralni osebkov odvisnik je na tem mestu zelo redek, zgled (27).

(26) *Pomembno je le, da je zdrav.*¹⁷

(27) *Razumi, kdor more.*

3.3.1.3 Načinovni odvisniki

Načinovni odvisniki v primerjavi z drugimi skupinami odvisnikov za matičnim stavkom stojijo veliko pogosteje (Žele 2016a: 42) – vsaj nekatere podvrste načinovnih odvisnikov pa lahko stojijo celo le za matičnim stavkom.

(28) *Iskanje poženemo tako, da v orodni vrstici kliknemo gumb za novo iskanje.*

(29) *Vse bo teklo tako, kakor da se ni nikoli zgodilo nič posebnega.*

3.3.1.4 Vsebinski predmetni odvisnik

Vsebinski predmetni odvisniki izrazito pogosto stojijo v remi (to velja tudi za vsebinski osebkov odvisnik), saj je poudarek na vsebini sporočanega, matični povedek pa izraža okoliščino nastanka vsebine, izražene v odvisniku. Ta stavčni red je značilen tudi za premi govor, zgled (31).¹⁸

(30) *Mislim, da ima klub najboljše mlade igralce v ligi.*

(31) *Selektor je zadovoljno dejal: »Želja po uspehu nas je pripeljala do te zmage«.*

¹⁷ [tag="R."][]{,3}[lemma="biti"][]{,3}[word=","][word="da"]

¹⁸ Pri premem govoru je razmerje med tem stavčnim redom in med vezniškim stavkom pred nevezniškim (gl. poglavje 3.1.1.1.1.1) nemogoče natančno določiti, vsekakor pa velja, da sta povsem običajna oba.

3.3.2 Nematična dopolnila

Za nematična dopolnila je, razen izjem, to dokaj običajen stavčni red in kaže na približevanje priredjem tudi na strukturni ravni, kar še zlasti velja za primere, ko se nematično dopolnilo nanaša na celotni stavek: to je značilno zlasti za veznik *kar*. Po pogostosti izstopa veznik *ki* (Gabrovšek in Krvina 2025; Žele 2016c: 303). Na to, da pri zgledu (32) ne gre za pri-lastkov odvisnik, kaže tudi, da je *ki*-stavek od nanašalnice (*Češka*) oddaljen – veznik je tu na mestu, ki je tipično za priredja (Gabrovšek in Krvina 2025: 288).

- (32) *Češka je pomembna zaveznica Kijeva, ki je sprejela številne ukrajinske begunce.*
- (33) *Plačati mora stroške kazenskega postopka, medtem ko so ga plačila povprečnine oprostili.*

3.3.3 Pridana propozicija

Med pridane propozicije uvrščamo dvostavčja, pri katerih je ločilo dvopičje ali podpičje, občasno tudi vejica (Gabrovšek 2023a: 236; Petr 1987: 535; Žele 2013: 21).¹⁹ Termin propozicija uporabljamo, ker so odsotna tipična povezovala, kot je veznik, glavno povezovalno vlogo pa imajo katafora ter skupna rema in tema. Pomensko so ta razmerja zelo blizu pojasnjevalnemu razmerju; drugi stavek se praviloma nanaša na zadnji stavčni člen prvega stavka. Drugi stavek konkretizira, pojasnjuje prvega ali pa našteva možnosti glede na prvi stavek (Petr 1987: 535). Pomembna je vloga nanašalnice v prvem stavku, saj se drugi stavek nanaša nanjo. Veznika v tem razmerju ni. Katafora je v tem tipu obvezna (Gabrovšek 2024a: 120) – zamenjava vrstnega reda stavkov bi bila neslovnična ali vsaj nenavadna. Za pridane propozicije je to edini možni stavčni red. Pridana propozicija se lahko nanaša na samostalnik, zaimsek, odvisnik ali celotni stavek (Bronskaja 1969: 239).

- (34) *Šah ima fantastično lastnost: ne pozabiš ga igrati.*²⁰
- (35) *Prava težava je nekje drugje: zahteve je treba podpreti z resnimi in prepričljivimi dokazi.*

¹⁹ Primeri, ki jih lahko pretvorimo v odvisni govor, sodijo med vsebinske odvisnike.

²⁰ [tag="S.*"] [word="":"]

3.3.4 Priredja

Ta stavčni red je za priredja edini možni (Halliday in Matthiessen 2014: 379), določa pa ga ikoničnost (Belaj in Tanacković Faletar 2020: 115; Gabrovšek 2024č, 2024b: 77; Žele 2018: 68), ki je tudi ena temeljnih lastnosti priredij – značilna je zlasti za zaporednost dejanj (Krvina 2019). Na splošno velja, da je za priredja značilna linearnost: v prvem stavku so vse (nove) informacije izražene s polnopomenskimi besednimi vrstami, v naslednjih pa so ponovljene informacije izražene z zaimki ali elipso: katafora in katalipsa²¹ sta možni le sporadično (Gabrovšek 2024a, 2024b; Haspelmath 2004: 35, 2007; Orešnik 1992: 73; Quirk 1985: 922). Stavčni red je zamenljiv le izjemoma, in sicer le v primerih, ko stavki niso v časovnem zaporedju in predvsem če nimajo ponovljenih udeležencev: taki primeri so prototipna priredja in spadajo k vezalnemu in ločnemu priredju. Četudi vrstni red stavkov zamenjamo, stavčni red ostane enak, saj veznik ostane na istem mestu, tj. na sredini med stavkoma.

- (36) *Te dni so končali ureditev poti, očistili skale in kamenje, jo utrdili ter opremili z novimi tablami.* (Krvina 2019: 78)
- (37) *Vdovina pripoved je nesmiselna, torej mora biti sokriva pri mo-
ževem umoru.*²²

3.3.4.1 Brezvezje

Poleg premege govora, pridane propozicije in parenteze so brezvezja zelo značilna tudi za priredja. Značilna so zlasti za vezalno priredje, možna pa tudi v vseh ostalih (Bronskaja 1969: 217); je pa zlasti pri prirednih brezvezjih težje določiti, za katero priredje gre. Zelo pogosto kot konektor nastopa členek, zlasti *pa*: ta vedno stoji v vezniškem stavku, le da ne na začetnem mestu, ki je za veznik definicijsko.²³

- (38) *Žive meje iz tise so strogo obrezane, trava je redno košena.*²⁴

²¹ Vzratna elipsa.

²² [tag="Gg.*"][] {,3} [word=""] [word="torej"][] {,3} [tag="Gg.*"]

²³ Tudi zato je tudi pri brezvezju smiselno govoriti o vezniškem stavku.

²⁴ [word="\."] [] {,3} [tag="Gg.*"] [] {,3} [word=""] [tag!="V.|Z.*|D."] [] {,3} [tag="Gg.*"] [] {,3} [word="\.", negativni filter: [tag="V.|Z.*|R.*"], negativni filter [word="\>|\<"]]

- (39) *Vzmetenje res ni več mehko, je pa zato nagibanje karoserije v ovinkih toliko manj očitno.*²⁵

3.4 Nevezniški stavek deli vezniški stavek

To je najredkejši tip večstavčne povedi, saj je med vsemi večstavčnimi razmerji možen le v premem govoru, kjer je odvisni stavek prekinjen z matičnim. Veznik v odvisnem stavku ni možen. Ta stavčni red deluje podobno kot parenteze: preden se en stavek konča, se že začne drug, le da je v tem primeru drugi stavek strukturno pomembnejši, tj. matični.

- (40) *V vsaki državi, je opozoril, je vsaj 20 odstotkov tistih, ki lovijo meglo.*
 (41) *»Če se prav spomnim,« je rekla, »je bil sinoči že peti na preizkušnji«.*

4 Primer permutacije več kot dveh stavkov

Tu na kratko obravnavo primere z vsaj tremi stavki v eni povedi. Možnosti, v kakšnem zaporedju so povezane pri tri- in večstavčnih povedi, je veliko, zato vseh posebej ne obravnavamo, ampak navajamo le izbrane tipe. En matični povedek ima lahko več odvisnikov, ki se lahko razporedijo okoli povedka, zgled (42), ali pa zaporedno (torej ne priredno) za povedkom, zgleda (42–43). Tu ne obravnavamo sicer pogoste možnosti, ko je več odvisnikov priredno povezanih med sabo in v razmerju do matičnega povedka skupaj tvorijo *en* stavčni člen. Zaporedno lahko povežemo oziralni in vsebinski prilastkov odvisnik, pri čemer je oziralni vedno na prvem mestu, zgled (43). Odvisnik ima lahko tudi odvisnik znotraj sebe, ta možnost pa se lahko ponavlja. Pri tem ne gre za dodajanje, ampak za večkratno vstavljanje, zgleda (44–45). Celotna poved je lahko zapleteno zložena iz več dvostavčij, število pa ni omejeno slovnično, ampak predvsem smiselno: koliko informacij je še smiselno izraziti znotraj ene povedi, da ta zaradi dolžine ne postane nerazumljiva.

²⁵ Zveza *zato pa* ima varianto *zato pa*: prva stoji na vezniškem, tj. začetnem mestu v stavku, druga pa za prvim stavčnim členom (Gabrovšek in Krvina 2022: 580). Tako se dobro kaže, kako ima lahko vrstni red besed znotraj besedne zveze vpliv na njen položaj v stavku in na skladenjsko vlogo in besednovrstno opredelitev.

- (42) *Ko je potica pečena, jo pustimo, da se ohladi, preden jo narežemo.*²⁶
- (43) *Zgodovinski podatek, ki ga navajajo Knjige kraljev, da je odpravil višine, je vključen v opis.*
- (44) *Dejal je, da ga tudi očetovo preživetje zavezuje, da se bojuje za to, da se takšna tragedija ne ponovi.*
- (45) *Kdor hoče kaj vedeti o tem, kam gre naša pot, ko se zdi, da je vsega konec, se lahko posveti temeljnim delom.*

5 Vpliv hierarhije med stavkoma na število možnih stavčnih redov

Kot smo že omenili v poglavju 2.1 Vstavljanje, višja stopnja povezanosti stavkov v dvostavčju omogoča več možnih stavčnih redov: v podredjih so možni vsi stavčni redi – čeprav niso možni vsi v vseh tipu podredja – v nematičnih dopolnilih so možni trije od štirih, v preostalih razmerjih, z izjemo soredja, je možen le en stavčni red.

Pri vstavljanju vrstni red stavčnih členov (torej tudi odvisnikov) določa tematska progresija, pri dodajanju pa stavčni red izrazito teži v linearnost – torej da vezniški stavek sledi nevezniškemu, kar je za priredja in pridane propozicije obvezno. Parenteze odstopajo od priredij ravno v tem, da to linearnost kršijo: eno informacijo izrazimo, še preden končamo z drugo. Pri dodajanju tematska progresija vpliva predvsem na besedni red znotraj stavka. Tematska progresija pri dodajanju deluje povezovalno in določa, kaj bo v neprvih stavkih izraženo z zaimkom, veznikom ali elipso in kaj ne. Vezniški stavek (torej praviloma neprvi stavek) pri dodajanju predstavlja prostor (anafora, elipsa, nova vsebina) za razvoj tematske progresije, v podredjih pa je njen kazalec, saj stoji na mestu, kot ga tematska progresija določi – zato pri dodajanju vezniški stavek pred nevezniškim stoji le redko.

Tabela 1 vsebuje prikaz vseh možnih stavčnih redov: možnost posameznega stavčnega reda za določeno razmerje je označena s ✓, V = vezniški stavek, N = nevezniški stavek.

²⁶ V tem zgledu sta tudi dva časovna odvisnika: ker se glede na podtip razlikujeta, pravila o izključevanju pomenskih vlog v podredju ne kršita (Gabrovšek 2023a: 49; Orešnik 1992: 20; Žele 2001: 73).

	vstavljanje	dodajanje			
	podredje	nematično dopolnilo	pridana propozicija	parenteza	priredje
padanje stopnje odvisnosti od leve proti desni ($\infty > 0$)					
V+N	✓	✓			
N+V+N	✓	✓		✓	
N+V	✓	✓	✓		✓
V+N+V	✓				

Tabela 1: Prikaz možnih stavčnih redov glede na osnovne skupine slovenske večstavčne povedi

V tabeli 2 prikazujemo razporeditev najpogostejših podrednih veznikov in s tem stavkov, ki jih uvajajo, na začetku povedi in na sredini povedi: le ti dve mesti iščemo zaradi omejitev korpusnega iskanja. Večina primerov navedenih podrednih veznikov sodi v odvisnike, nekateri (zlasti z *medtem ko* in *ki* ter ostalimi oziralnimi zaimki) pa tudi med nematična dopolnila.

Statistika je zelo osnovna in kaže le okvirno sliko najpogostejših veznikov: vsekakor pa se kažejo nekatere razlike v položaju veznikov in s tem vezniških stavkov:

1. Da-stavki izrazito težijo na neprvo mesto v povedi (6,92 % : 32,46 %).²⁷
2. Ki-stavki lahko stojijo le na neprvem mestu, pred veznikom *ki* mora biti vsaj odnosnica. Na neprvem mestu je zelo pogosto *kateri* v predložnih zvezah – tu v vlogi prilastkovega odvisnika ali nematičnega dopolnila.
3. Časovni, pogojni, vzročni in dopustni odvisniki so zelo pogosto na začetku povedi, zlasti je velika razlika pri vezniku *če* (25,67 % : 2,88 %), manjša pa pri *ko* in specializiranih veznikih (*medtem ko*, *potem ko*). Ti odvisniki izražajo okoliščino dogajanja, ki velja za celo dvostavčje ali poved (npr. čas, vzrok dogajanja). To kažejo tudi redkejši časovni vezniki (npr. *odkar* (0,37 % : 0,10 %)).

²⁷ Na prvem mestu je naveden odstotek pojavitev na začetku povedi, na drugem mestu odstotek pojavitev na neprvem mestu.

4. Na neprvo mesto so omejeni tudi redkejši vezniki, ki tu niso navedeni, npr. češ *da*, ki sodi med nematična dopolnila.

vrstni red	veznik na začetku povedi	odstotek	veznik na sredini povedi	odstotek
1	če ²⁸	25,67	da	32,46
2	ko	14,16	ki	31,50
3	kot	10,76	kateri	≈ 5,00
4	ker	9,36	ko	4,58
5	da	6,92	kot	3,27
6	čeprav	5,45	če	2,88
7	medtem ko	1,57	kjer	2,81
8	tako kot	1,13	ker	2,68
9	potem ko	1,11	kar	2,57
10	kadar	1,04	kaj	1,08

Tabela 2: Pregled najpogostejših podrednih veznikov na začetku in sredini povedi

6 Zaključek

Prispevek prikazuje temeljne možnosti stavčnega reda v slovenščini. Ti so štirje: vezniški stavek stoji pred nevezniškim, ki je značilen predvsem za podredja, v ostalih razmerjih pa je redek ali nemogoč; vezniški stavek deli nevezniški stavek, ki je možen v podredjih, nematičnih dopolnilih in obvezen za parenteze; vezniški stavek stoji za nevezniškim, ki je obvezen za pridane propozicije in priredja, možen pa tudi v vseh ostalih razmerjih; nevezniški stavek deli vezniški stavek, ki je možen le pri premem govoru.

Članek želi opozoriti, da je stavčni red samostojen problem besednega reda. Stavčni red glede na način gradnje besedila pomembno sooblikuje sporočilo povedi, njegove omejitve pa so tako strukturne kot pomenske, saj ima vsaka sprememba stavčnega reda vpliv na pomen, v večini razmerij pa lahko povzroči neslovničnost povedi.

²⁸ Odebeljeno označeni vezniki se pojavljajo v obeh stolpcih.

Zahvala

Članek je nastal kot del projekta Z6-60182 *Raziskava podredij v slovenski večstavčni povedi*, ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije. Dr. Domnu Krvini se zahvaljujem za dragocene komentarje pri pisanju članka, dr. Robertu Grošlju pa za idejo za vsebino petega poglavja.

Vira

Center za jezikovne vire in tehnologije. (b. d.). *Gigafida 2.0: Korpus pisne standardne slovenščine* [Korpus]. Viri CJVT. <https://viri.cjvt.si/gigafida>

Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU. (b. d.). *Slovarski portal Fran.* ZRC SAZU. <https://www.fran.si>

Literatura

Badurina, L. (2013). Red sestavnica na razini složene rečenice i teksta. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik*, 39(2), 299–310.

Bardzokas, V. (2024). Procedural structures: The case of sentence-initial subordinate clauses. *Journal of Pragmatics*, 229, 80–92. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2024.06.007>

Belaj, B. in Tanacković Faletar, G. (2020). *Kognitivna gramatika hrvatskoga jezika. Knjiga treća: Sintaksa složene rečenice*. Disput.

Benić, M. (2024). Odnosna rečenica: Semantički pristup. *Jezikoslovlje*, 25(1), 1–68. <https://doi.org/10.29162/jez.2024.1>

Breznik, A. (1908a). Besedni red v govoru. *Dom in svet*, 21(5), 222–230.

Breznik, A. (1908b). Besedni red v govoru. *Dom in svet*, 21(6), 258–267.

Bronskaja, A. A. (1969). Stavčna brezvezja v slovenskem knjižnem jeziku. *Jezik in slovstvo*, 14(8), 239–246.

Gabrovšek, D. (2019). Tipologija nestavčnočlenskih nematičnih dopolnil v slovenščini. *Jezikoslovni zapiski*, 25(2), 83–96. <https://doi.org/10.3986/JZ.25.2.5>

Gabrovšek, D. (2023a). *Slovenska složena poved z vidika stopenj odvisnosti* [Doktorska disertacija]. Univerza v Ljubljani.

Gabrovšek, D. (2023b). Vloga odnosnice v slovenski podredno složeni povedi. *Jezik in slovstvo*, 68(3), 43–55. <https://doi.org/10.4312/jis.68.3.43-55>

- Gabrovšek, D. (2024a). Backwards Anaphora and Backwards Ellipsis in Slovenian Multi-Clause Sentences. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies*, 16, 111–137. <https://doi.org/10.3986/16.1.05>
- Gabrovšek, D. (2024b). Criteria for Coordination in Slovenian Multiclausal Sentences. *Slavistica Vilnensis*, 69(1), 67–86. [https://doi.org/10.15388/SlavViln.2024.69\(1\).5](https://doi.org/10.15388/SlavViln.2024.69(1).5)
- Gabrovšek, D. (2024c). Criteria for Subordination in Slovenian Multi-Clause Sentences. *Jezikoslovje*, 25(1), 69–95. <https://doi.org/10.29162/jez.2024.2>
- Gabrovšek, D. (2024č). Ikoničnost v priredjih. V J. Vogel (ur.), *Podoba v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi* (60. SSJLK, str. 90–100). Založba Univerze v Ljubljani. <https://doi.org/10.4312/SSJLK.60.90-100>
- Gabrovšek, D. in Krvina, D. (2020). Vznika dokler, dokler ne: Raba, pomen in vpliv na vid dejanj, ki jih povezujeta. *Slavistična revija*, 68(3), 335–352.
- Gabrovšek, D. in Krvina, D. (2022). Skladenjsko razmerje med istoizraznim prislovom in veznikom – opis glede na njuno mesto in funkcijo v povedi ter obravnava zlasti v SSKJ. *Slavistična revija*, 70(4), 573–589. <https://doi.org/10.57589/srl.v70i4.4083>
- Gabrovšek, D. in Krvina, D. (2025). Nematična dopolnila s poudarkom na vezniku ki in kriterijih za njihovo določanje. *Slavistična revija*, 73(2), 277–294. <https://doi.org/10.57589/srl.v73i2.4237>
- Gabrovšek, D. in Žele, A. (2019). Tipologija stavčnoočlenskih odvisnikov v slovenščini. *Slavistična revija*, 67(3), 487–507.
- Grošelj, R. (2020). Bolgarski zamenjalni odvisniki v slovenščini: Prevodni pogled. *Jezikoslovni zapiski*, 26(2), 129–144. <https://doi.org/10.3986/JZ.26.2.09>
- Grošelj, R. (2021). Bolgarski odvisniki neuresničenega dejanja in njihove slovenske prevodne ustreznice: skladenjska primerjava. *Jezikoslovni zapiski*, 27(2), 67–84. <https://doi.org/10.3986/JZ.27.2.04>
- Grošelj, R. (2023). Prevajanje italijanskih izključevalnih odvisnikov v slovenščino. *Jezik in slovstvo*, 68(4), 203–214. <https://doi.org/10.4312/jis.68.4.203-214>
- Halliday, M. A. K. in Matthiessen, C. M. I. M. (2014). *Halliday's introduction to functional grammar* (4th edition). Routledge.
- Haspelmath, M. (2004). Coordinating constructions: An overview. V M. Haspelmath (ur.), *Typological Studies in Language* (str. 3–39). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/tsl.58.03has>
- Haspelmath, M. (2007). Coordination. V T. Shopen (ur.), *Language Typology and Syntactic Description: Volume 2: Complex Constructions* (str. 1–51). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511619434.001>
- Krvina, D. (2019). Zaporednost dejanj in njen vpliv na rabo glagolskega vida v slovenščini. *Slovenski jezik – Slovene Linguistic Studies*, 12, 75–93. <https://doi.org/10.3986/sjsls.12.1.05>

Lehmann, C. (1988). Towards a typology of clause linkage. V J. Haiman in S. A. Thompson (ur.), *Typological Studies in Language* (str. 181–226). John Benjamins Publishing Company. <https://doi.org/10.1075/tsl.18.09leh>

Orešnik, J. (1992). *Udeleženske vloge v slovenščini*. SAZU.

Pavlović Jovanović, J. in Spasić, N. (2024). Сложени везник као што као везник поредбених и поредбено-начинских реченица у административно-правном стилу српског језика пете деценије XIX века [Složeni veznik kao što kao veznik poredbenih i poredbeno-načinskih rečenica u administrativno-pravnom stilu srpskog jezika pete decenije XIX veka]. *Slavistična revija*, 72(3), 291–306. <https://doi.org/10.57589/srl.v72i3.4196>

Petr, J. (1987). *Mluvnice češtiny 3*. Academia.

Piper, P., Alanović, M., Pavlović, S., Antonić, I., Nikolić, M., Vojvodić, D. P., Popović, L., Tanasić, S. in Marić, B. (2018). *Синтакса сложене реченице у савременом српском језику* [Sintaksa složene rečenice u savremenom srpskom jeziku]. Matica srpska.

Quirk, R. (ur.). (1985). *A Comprehensive Grammar of the English Language*. Longman.

Toporišič, J. (1982). *Nova slovenska skladnja*. DZS.

Toporišič, J. (2004). *Slovenska slovnica* (Četrta, prenovljena in razširjena izdaja). Obzorja.

Vičar, B. (2011). *Parenteza v novinarskem in parlamentarnem diskurzu*. Mednarodna založba Oddelka za slovanske jezike in književnosti, Filozofska fakulteta.

Žele, A. (2001). *Vezljivost v slovenskem jeziku: S poudarkom na glagolu*. ZRC, ZRC SAZU.

Žele, A. (2013). *Slovenska besedilna skladnja z jezikovnosistemskega vidika: Temeljni pojmi*. Samozaložba.

Žele, A. (2016a). O Razlikah med priredno in podredno izraženim razmerjem. *Jezikoslovni zapiski*, 22(2), 31–44. <https://doi.org/10.3986/JZ.22.2.6972>

Žele, A. (2016b). Odvisniki v slovenščini: Vsebinski odvisniki in nepravi prislovnodoločilni odvisniki. *Slavistična revija*, 64(2), 81–94.

Žele, A. (2016c). Tipologija odvisnikov v slovenščini: Merila. V E. Kržišnik in M. Hladnik (ur.), *Toporišičeva obdobja* (Obdobja 35, str. 299–306). Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Žele, A. (2017). Razmerje osebek proti osebkov odvisnik v slovenskih povedih. *Slavistična revija*, 65(1), 81–97.

Žele, A. (2018). O aktualnostnočlenitveni stavi v slovenščini. *Jezik in slovstvo*, 63(2–3), 59–73. <https://doi.org/10.4312/jis.63.2-3.59-73>

Žele, A. (2025a). Besedni red v kontekstu členitve po aktualnosti. *Jezik in slo-
vstvo*, 70(4). 219–242. <https://doi.org/10.4312/jis.70.4.219-242>

Žele, A. (2025b). *Besedni red v slovenščini*. Slovenska akademija znanosti in
umetnosti.